



Shermanova Feruza Djumaboevna,
T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston pedagogika fanlari
ilmiy-tadqiqot instituti tayanch doktoranti

BOLALARNI MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI SHAROITLARIGA MUVAFFAQIYATLI IJTIMOY MOSLASHTIRISHDA OTA-ONALAR ISHTIROKI MUHIM OMIL SIFATIDA

Annotatsiya. Maqolada bolalarni bolalar bog'chasiga moslashtirish jarayonida oila va maktabgacha ta'lim tashkiloti o'rtasidagi o'zaro munosabatlar yangi shaklining mohiyati, tuzilishi va imkoniyatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, maktabgacha ta'lim tashkiloti, ota-onalar, oila, tarbiyachilar, ota-ona ishtiroki va munosabati, moslashuv, tuzilma, qo'llab-quvvatlash, ota-onalar bilan ishlash shakllari.

Аннотация. В статье раскрывается сущность, структура и возможности новой формы взаимодействия семьи и дошкольной организации в процессе адаптации детей к детскому саду.

Ключевые слова: дошкольное образование, дошкольная образовательная организация, родители, семья, воспитатели, родительское участие и отношение, адаптация, структура, поддержка, формы воспитания.

Annotation. The article reveals the essence, structure and possibilities of new form of interaction between the family and the preschool organization in the process of children's adaptation to kindergarten.

Key words: preschool education, preschool educational organization, parents, family, educators, parental participation and attitude, adaptation, structure, support, forms of education.

O'zbekistonda maktabgacha ta'limni modernizatsiya qilish bolalar bog'chasi va undan keyingi boshlang'ich maktabdagi tarbiya jarayonining mazmuniga yangi talablarni qo'yadi: bola shaxsini har tomonlama rivojlantirish, uni maktabga tayyorlash, o'zini o'zi tarbiyalashga yo'naltirgan holda uning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, sinflar uchun innovatsion texnologiyalar va predmetni rivojlantiruvchi muhitning ta'lim salohiyatini rivojlantirish, badiiy, estetik va musiqiy saviyasini oshirish, maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning ta'lim va tarbiyasi, kelajakda o'zini o'zi muvaffaqiyatli anglashi uchun asos sifatida ijtimoiy va hissiy qobiliyatlarini rivojlantirish va hokazo.

O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi-sida oila institutini mustahkamlash, oilaviy munosabatlarni o'zaro mehr-oqibat, ishonch va hurmat, hamkorlik, uning barcha a'zolarini oila oldidagi o'zaro yordam va mas'uliyat tuyg'ulari asosida qurish, hech kimning oila ishlariga o'zboshimchalik bilan aralashmasligi, oila a'zolarining huquqlarini to'sqinliksiz amalga oshirilishini ta'minlash va ularni himoya qilish kabi vazifalar belgilangan [1].

O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi qonunining 4-moddasida oila va maktabgacha ta'lim tashkilotining har tomonlama tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish zarurati maktabgacha ta'limning eng muhim tamoyili deb ataladi [2].

Hozirgi vaqtda maktabgacha ta'limning muhim muammolaridan biri bolalarni bolalar bog'chasining yangi sharoitlariga ijtimoiy moslashtirishdir. Bu jarayonda ota-onalarning vazifasi o'z farzandlariga psixologik, hissiy qulaylik, aqliy va jismoniy rivojlanishida yordam berishdir. Shu bilan birga, ota-onalarning yordami pedagogik jihatdan malakali va maqsadli bo'lishi kerak, chunki haddan tashqari g'amxo'rlik bolaning o'sish jarayonini sekinlashtiradi, kelajakda yetuklik va mustaqillikka intilishdan mahrum qiladi. Biroq yana bir qarama-qarshi tendensiya – ota-ona bolani chetga surib qo'yishi, befarqligi va yetarli darajada yordam bermasligi uning o'sishi uchun juda muhim bo'lgan yordamdan mahrum qiladi, bu holda bola o'sishdagi qiyinchiliklarni mustaqil ravishda yengib chiqa olmaydi. Bu esa unga hayot uchun zarur bo'lgan fazilatlar va xususiyatlarni to'liq rivojlantirish imkoniyatini bermaydi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining pedagogik nazariya va amaliyotida oila va maktabgacha ta'lim tashkiloti hamkorligini belgilovchi bir necha shakllar mavjud, ular – o'zaro ta'sir va hamkorlik. Keyingi shakllari – ota-ona kompetensiyasi, ijtimoiy sheriklik, ota-ona ishtiroki.

“Ota-onalar ishtiroki” pedagogik bilimlarning eng kam o'rganilgan sohalaridan biridir. Hozirgi paytda “ota-onalar ishtiroki” tushunchasi psixologik, pedagogik va uslubiy terminologiyada deyarli uchramaydi. Shu sababli o'rganilmaydi, qo'llanilmaydi.

Agar atamashunoslik haqida gapiradigan bo'lsak, “ishtirok etish” tushunchasi, masalan, Ojegov lug'atida, birinchi navbatda, “samimiy munosabat, yordam”, “kimdir bilan birgalikdagi faoliyat, biror narsada hamkorlik” deb talqin etiladi [21].

T.F.Yefremovning lug'atida ishtirok, fe'l ma'nosiga ko'ra, harakat jarayoni sifatida qoraladi: ishtirok etmoq, birovga, biror narsaga samimiy munosabat yoki hamdardlik [9].

Ushakovning 2012-yilgi rus tilining izohli lug'atida “ishtirok etish” so'zi quyidagicha izohlangan:

- hamkorlik, qandaydir umumiy ishni birgalikda amalga oshirishdagi faoliyat;
- hamdardlik, samimiy munosabat [24].

Rus tilining maktab etimologik lug'atida “ishtirok etish” – so'zma-so'z “ulush, qism”, “qandaydir ulushda ishtirok etish, qo'shma ishning bir qismi, kechinmalar va hokazo”. Rus tilining maktab etimologik lug'ati [26].

Psixologlar L.S.Vigotskiy, A.M.Matyushkin, A.V.Zaporojets, A.N.Leontyev, I.S.Kona, D.B.Elkoninlarning fundamental tadqiqotlari ko'rib chiqilayotgan muammo uchun uslubiy ahamiyatga ega [6,10,18,14,27]. Boshlang'ich maktab o'quvchilari psixologiyasini o'rganish A.L.Venger, Ya.L.Kolominskiy, V.S.Muxina. [4,13,19]. Boshlang'ich maktab o'quvchilarining moslashuvi va disadaptatsiyasi muammolari bo'yicha qarashlar T.P.Vilchinskaya, I.K.Kryajevoy, N.Y.Sinyagina [5,16,23].

Ta'limda ota-onalarning ahamiyati, bolalar bog'chasi va oilaning o'zaro ta'siri masalalari Arnautova E.P., Ganicheva A.N., Zaxarov A.I., Ovcharova R.V., Doronova T.N., Fullan M., Gogoberidze A.G., Solntsev O.V. va boshqalar asarlarida ko'rib chiqilgan. [3,7,11,20,8,25,26].

Biroq ta'lim maskanlarida bolalarning moslashuvi, ota-onalar bilan hamkorlik qilish, adaptatsiya va dezadaptatsiyaning ko'plab omillarini tahlil qilish, “ota-onalar ishtiroki” atamasi ishlatilmagani va natijada har qanday ishlanmalar va amaliy ishlarga oid ko'plab adabiyotlarni tahlil qilish, ushbu yo'nalishdagi chora-tadbirlar nafaqat professional lug'atda, balki ota-onalar va maktabgacha tarbiyachilar va bolalar bog'chasining pedagogik jamoasi o'rtasidagi muloqotning faoliyat shakllarida amaliyot ehtiyojlariga ham javob beradi. Ulardan asosiylari – pedagoglar va o'qituvchilar malaka darajasining yetarli emasligi, aksariyat ota-onalarning bolalar rivojlanishi va salomatligi masalalarida bilimsizligi.

Ko'pgina tarbiyachilar, ta'lim tashkilotining boshqa mutaxassislari va ota-onalar tomonidan “ota-onalar ishtiroki” tushunchasining ko'p qismi umuman anglanmaydi. Shunga ko'ra, u aktualashtirilmaydi va bolalarning moslashuvchanlik xususiyatlarini oshirishga imkon beradigan manba sifatida qaralmaydi.

E.V.Saxarova va B.V.Kupriyanovlar olib borgan tadqiqotlarida ota-onalarning “ota-onalar ishtiroki” iborasi haqidagi tasavvurlarini o'rganish

shuni ko'rsatdiki, "ota-onaning maktab hayotidagi ishtiroki, sinf hayoti, ota-onalar qo'mitasining ishi, ota-onalar yig'ilishi, ma'ruza zali va boshqalar" bilan bog'liq tushunchalar faqat bolaning hayotidagi ishtiroki bilan cheklangan [28,17].

Ko'pincha bu konsepsiya maktab, sinf (lekin bola emas!) hayotida "ota-onalar ishtiroki" bilan "almashtiriladi", aniqrog'i, ota-onalar ishtiroki (ba'zan biroz majburiy) yoki ko'pincha ota-ona resurslari ishtirokida sodir bo'ladi.

O'z navbatida, "ota-ona ishtiroki" faoliyatning bir turi bo'lib, bu nafaqat o'quvchi faoliyatining muvaffaqiyati uchun, balki ota-ona bola hayotining barcha jabhalarida (sog'lig'i, moslashuvi, muloqoti, o'zini o'zi anglashi, potentsiallarni ochish uchun sharoitlar va boshqalar) ongli mas'uliyati tufayli "oqilona faoliyat" uchun ham zarurdir.

"Ota-ona ishtiroki" fenomeni har qanday bola nafaqat ota-onaning mehriga, balki o'ziga xos turdagi yordamiga muhtoj ekani, buning natijasida u turli hayotiy vazifalarni hal qila oladi, degan g'oyaga asoslanadi. Busiz ushbu vazifalar bolaga qiyin (ba'zan imkonsiz) tuyuladi, atrofdagi voqelikni yangilash holda idrok etishi va baholashiga olib keladi.

Ota-ona o'z farzandining jismonan, ijodiy, intellektual rivojlanishini uchun uning MTT ishlarida ishtirok etishini ko'rishi kerak. Ota-

onalarni birgalikda ishlashga undash uchun ularning tarbiyalash tajribasini boyitish kerak.

Ota-onalarning ishtiroki o'ziga xos tarbiya uslubini, ota-onaning bolaga bo'lgan alohida, har tomonlama rivojlangan munosabatini nazarda tutadi. Bu bolaga nisbatan turli his-tuyg'ular yaxlit tizimining mavjudligini, u bilan muloqot qilishda qo'llaniladigan xatti-harakatlar stereotiplarini, bolaning xarakterini, uning harakatlarini idrok etish va tushunishning o'ziga xos xususiyatlarini anglatadi.

T.V. Kovalenkoning fikriga ko'ra, ota-onalik kamida uchta tarkibiy birlikni o'z ichiga olgan ko'p o'ldiruvchi shakllanishdir. Ular:

– bolaning uzviy qabul qilinishi yoki rad etilishi;

– shaxslararo masofa, ya'ni bola bilan yaqinlik darajasi;

– bolaning xulq-atvorini nazorat qilishning shakli va yo'nalishi [12].

E.V.Saxarova ham ota-onalar ishtiroki tarkibiga uchta komponentni kiritadi:

– ota-onaning bola haqidagi tasavvuri;

– ota-onalarning bolaga bo'lgan munosabati;

– ota-ona va bola o'rtasidagi munosabatlarning tabiati [28].

1-jadvalda ota-onalar ishtirokining mazmuni ko'rsatilgan.

1-jadval

Bolani tarbiyalashda ota-onalar ishtirokining tuzilishi, uning jamiyat va maktabgacha ta'lim tashkilotiga muvaffaqiyatli moslashuvdagi omili sifatida

Ota-onalarning bola haqidagi tasavvuri	Ko'maklashish va nazorat qilish	Xulq-atvor va muloqot uslubi
– aqliy va jismoniy rivojlanish darajasi va xususiyatlari; – temperament; – hissiy rivojlanish; – moyillik, qobiliyat, qiziqishning namoyon bo'lishi; – tengdoshlari va kattalar bilan muloqotining tabiati; – o'yin faoliyatidagi tanish va notanish ko'rinishlar.	– oziqlanish; – jismoniy rivojlanish; – salomatlik holati; – kundalik rejimga rioya qilish; – istalmagan harakatlar va g'oyalarni tuzatish; – faoliyat va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish.	– kuzatuvchan, samimiy, xushmuomala, e'tiborli, qo'llab-quvvatlovchi, yordam beradigan, tushuntiruvchi; – shaxsiy namuna orqali ko'rsatish; – bola bilan birgalikdagi amallar.

“Ota-ona ishtiroki” tushunchasining mazmuni bolaning har tomonlama moslashuvining muhim vositasi sifatida qarashga imkon beradi.

Shunday ekan, ota-onalar ishtirokini bola moslashuvining omili sifatida ko‘rib chiqish zamonaviy jamiyatning muhim muammolaridan biri sanalib, chuqurroq o‘rganishni hamda amaliy darajada samarali yechim izlashni talab qiladi. Bizning fikrimizcha, ota-onalarning farzandlari va bolalar bog‘chasi hayotida ishtirok etish sohasini kengaytirishga imkon beruvchi aloqa qilishning quyidagi shakllari taklif etiladi:

1. Tematik uchrashuvlarni alohida ota-onalar bilan emas, balki oilalar bilan o‘tkazish.

2. Ota-onalar va o‘qituvchilarni “yagona katta oila”ga birlashtirish, o‘yin mashqlari, nostandart va qiyin pedagogik vaziyatlarni modellash, bolalar bilan birgalikdagi mashg‘ulotlar, bolalarning o‘zaro muloqoti va o‘yinlarini kuzatish, bolalarning tengdoshlari va kattalar, oila a‘zolari, o‘qituvchilar bilan munosabatlari.

3. Ota-onalarni individual faoliyatda emas, balki bolalar bog‘chasi hayotida faolroq ishtirokiga erishish. Pedagoglar va ota-onalar o‘rtasida ishonchli munosabatlarning o‘rnatilishi bola qulay va barkamol rivojlanishining eng muhim shartidir.

4. Turli xil faoliyat shakllari – norasmiy yig‘ilishlar o‘tkazish, ota-onalarga konsultatsiya berish, yillik ish rejasini birgalikda tuzish, ota-onalar bilan maslahatlashish, yordam so‘rab murojaat qilish orqali ularning tarbiya masalalariga qiziqishini uyg‘otish.

Bunday faoliyat shakllari ota-onalarga o‘z farzandlarini tarbiyalashda ularning e‘tibori, yordami va qo‘llab-quvvatlashining alohida ahamiyatini tushunishga yordam beradi, oila va bolalar

bog‘chasi o‘rtasida ishonch o‘rnatilishiga yordam beradi, bu esa bolalarning tarbiyaviy pozitsiyalarini moslashtirishga imkoniyat yaratadi. Ota-onalar va tarbiyachilar buning natijasida maktabgacha yoshdagi bolalarning bog‘cha sharoitiga ijtimoiy moslashuviga foydali ta‘sir ko‘rsatadi.

Yuqoridagi qoidalarni ota-onalar ishtirokining birinchi tadqiqotchilaridan biri E.N.Saxarova tomonidan berilgan ta‘rif bilan qo‘llab-quvvatlash maqsadga muvofiqdir:

Ota-onalar ta‘lim jarayonida ishtirok etishi – bu bolaning to‘liq huquqli, uning xususiyatlari, qobiliyatlari va rivojlanish ehtiyojlariga mos keladigan, o‘zini o‘zi anglashi uchun mas‘uliyatli, oqilona, konstruktiv va xavfsiz hamkorligi. Ota-onaning bola hayotining barcha jabhalarida hamkorlik va oqilona “aralashmaslik” (rivojlanish uchun “mas‘uliyatli erkinligini cheklamaslik”) asosida ta‘limga ijobiy yondashishga asoslangan ishtiroki [28].

Ota-onalarning ta‘lim jarayonida ishtirok etishining asosiy shakllari quyidagilardir: ta‘lim va tarbiya jarayonining barcha ishtirokchilari bilan (birinchi navbatda o‘z farzandi bilan) bola hayotining barcha sohalarida hamkorlik qilish (asosli ravishda aralashmaslik), ta‘lim va tarbiya jarayoni (bolaning hayotida va uning atrof-muhitida ishtirok etish: sinf, maktab, guruh va boshqalar, birgalikdagi faoliyat. Nafaqat oddiy kundalik vaziyatlar bilan bog‘liq, balki bolaning tajribasiga qayg‘urish va hamdardlik, shuningdek, hayot hodisalari, ota-onalarning o‘zini o‘zi boshqarishi, jamoat tashkilotlari va ota-onalar hamjamiyatining birlashmalari faoliyati, ishtirok etishning samarali an‘anaviy shakllarini istisno qilmaydi) tushuniladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi
2. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 16-dekabrda “Maktabgacha ta‘lim va tarbiya to‘g‘risida”gi O‘RQ-595-sonli qonuni.
3. Арнаутова Е. П. Педагог и семья [Текст] / Е. П. Арнаутова. – Москва: Изд. дом «Карпуз», 2002. – С. 264.
4. Венгер А.Л. Психологическое обследование младших школьников / А.Л. Венгер, Г.А. Цукерман. – Москва: Владос-Пресс, 2001. – С. 159.
5. Вильчинская Т.П. Психологические проблемы дезадаптации детей младшего школьного возраста / Т.П. Вильчинская. – Москва: МОСУ, 2000. – С. 27.
6. Выготский Л.С. Собрание сочинений: в 6 т. Т. 3 : Проблемы развития психики/ Л.С. Выготский; под ред. А.М. Матюшкина. – Москва: Педагогика, 1983. – С. 368.

7. Ганичева А. Н. Инновационные технологии взаимодействия детского сада и семьи в современных социокультурных условиях. [Электронный ресурс]: URL:http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/Pedagogica/4_104635.doc.html (дата обращения: 11.02.2018).
8. Доронова Т. Н. Взаимодействие дошкольного учреждения с родителями [Текст]: пособие для работников дошкольных образовательных учреждений / Т.Н. Доронова. – Москва: Просвещение, 2002. – С.120.
9. Дошкольная педагогика с основами методик воспитания и обучения [Текст]: учебник для вузов / под ред. А.Г. Гогоберидзе, О.В. Солнцевой. – Санкт-Петербург: Питер, 2013. – С. 464.
10. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-слово-образовательный. – Москва: Русский язык, 2000. – В 2 т. – С. 120.
11. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: в 2 т. / А.В. Запорожец. – Москва: Педагогика, 1996. – Т. 1.
12. Захаров А.И. Предупреждение отклонений в поведении ребенка / А.И. Захаров. – Санкт-Петербург: Изд-во «Союз», «Лениздат», 2000. – С. 224.
13. Коваленко Т. В. Понятие родительской компетенции в современной педагогической практике. Евразийский союз ученых 30.04.2015_04(13).
14. Коломинский Я.Л. Учителю о психологии детей шестилетнего возраста / Я.Л.Коломинский, Е.А. Панько. – Москва, 1988. – С. 190.
15. Кон И.С. Ребенок и общество. / И. С. Кон. – Москва: «Академия», 2003. – С. 336.
16. Конвенция о правах ребенка. 1989 г. Принята Генеральной Ассамблеей ООН 20.11.1989 г.
17. Кряжева И.К. Социально-психологические факторы адаптированности личности: автореф. дис. ... канд. психол. наук.: 19.00.07 / И.К. Кряжева. – Москва, 1980. – С. 24.
18. Куприянов, Б. В. Исследование позиции классных руководителей в отношениях с родителями учащихся / Б.В. Куприянов // Воспитательная работа в школе, 2011. – № 6. – С. 37 – 52.
19. Леонтьев, А.Н. Проблемы развития психики / А.Н. Леонтьев. – Москва: Изд-во «МГУ», 1981. – С. 584.
20. Мухина, В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: учебник для студ. вузов. / В.С. Мухина. – Москва: Академия, 2002. – С. 358.
21. Овчарова, Р. В. Родительство как психологический феномен: учебное пособие / Р.В. Овчарова. – Москва: Московский психолого-социальный институт, 2006. – С. 496.
22. Ожегов, С. И. Словарь русского языка: ок. 53 000 слов / С.И. Ожегов. Под общ. ред. проф. Л. И. Скворцова. – 24-е изд., испр. – Москва: Оникс, Мир и Образование, 2007. – С. 1200.
23. Практическая психология образования. Учебное пособие 4-е изд. / Под редакцией И. В. Дубровиной. – Санкт-Петербург: Питер, 2004. – С. 592.
24. Синягина, Н.Ю. Психолого-педагогическая коррекция детско-родительских отношений / Н.Ю. Синягина. – Москва: Гуманитар. изд. центр «ВЛАДОС», 2006. – С. 95.
25. Толковый словарь русского языка / Под ред. Д.Н. Ушакова. – Москва: «Дом Славянской книги», 2017. – С. 960.
26. Фуллан М. Новое понимание реформ в образовании / М. Фуллан. – Москва: Просвещение, 2006. – С. 272.
27. Школьный этимологический словарь русского языка. Происхождение слов. Н. М. Шанский, Т. А. Боброва – Москва, 2004. – С. 400.
28. Эльконин Д.Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте [Электронный ресурс] // Психическое развитие в детских возрастах: Избранные психологические труды / Д.Б. Эльконин; Под редакцией Д.И. Фельдштейна. – Издание 2-е, стереотипное. – Москва: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. – (Психологи отечества). – С. 66-86. <http://psychlib.ru/inc/absid.php?absid=84052> . Дата обращения: 10.05.2015.
29. Сахарова, Е.В. Нормативно-правовое обоснование введения термина «родительское участие» / Е.В. Сахарова // Актуальные проблемы профессионально-педагогического образования. Сборник научных трудов. – Калининград: Изд-во БФУ им. И. Канта, 2015. – Вып. 34. – С. 48-51.